

NATHANIEL PHILBRICK

ÎN INIMA MĂRII

Tragedia vasului *Essex*

Traducere din limba engleză de Sorin Șerb

Prefață de Irina-Margareta Nistor

CORINT
ISTORIE

Prefață

Succesul considerabil al cărții lui Nathaniel Philbrick nu a fost unul neașteptat. Cititorii de azi se refugiază deseori cu plăcere în istorisiri de demult și, în plus, povestea sa – pentru care, în anul 2000, câștigă prestigiosul National Book Award – este din același registru cu celebra povestire a lui Ernest Hemingway, *Bătrânul și marea*. Vor trebui însă să treacă 15 ani pentru a fi ecranizată, și aceasta pentru că n-a fost deloc simplu.

Filmul îi are ca protagoniști pe fermecătorul Chris Hemsworth (Owen Chase), Cillian Murphy (Matthew Joy), veteranul Brendan Gleeson (Thomas Nickerson), Benjamin Walker (căpitanul Pollard) și tânăra englezoaică Charlotte Riley, care o interpretează pe Peggy, soția personajului principal, Owen Chase. În viața reală, actrița este partenera de viață a talentatului Tom Hardy, actorul cu rol dublu din *Legend/Gangsteri de legendă*, și până acum s-a remarcat în rolul lui Catherine dintr-o adaptare pentru televiziune a romanului *Wuthering Heights/La răscruce de vânturi*.

Regizorul care s-a încumetat să pună în imagini aventura istorică a corabiei *Essex* din 1820 este nimeni altul decât Ron Howard. Filmografia sa mai include o producție cinematografică la fel de complexă, pelicula *Far and Away/Depart, departe*, cu Nicole Kidman și Tom Cruise, realizată cu mai bine de două decenii în urmă. Filmul nu uită să facă trimitere și la *Moby Dick*, romanul lui Herman Melville (apărut prima dată în 1851 într-o ediție britanică de 927 de pagini, cea americană având numai 635 de pagini).

Trebuie spus că printre sursele de inspirație ale celebrului roman s-a numărat și epopeea marinarilor de pe *Essex*. În film, Herman Melville este interpretat de Ben Whishaw, care apare inclusiv în distribuția celui mai recent James Bond, *Spectre*, în rolul lui Q, dar și în *Skyfall*.

Cartea ne oferă prilejul să aflăm mai mult despre quakeri, o confesiune de sorginte creștină care a apărut în Anglia în jurul anului 1650, o mișcare religioasă cu un ethos extrem de sever care a fost prezentă adesea în scenariile hollywoodiene, ca de exemplu în filmul *High Noon/La amiază*, din 1952, semnat de regizorul Fred Zinnemann, cu Grace Kelly – pe vremea când încă nu devenise principesă de Monaco – alături de Gary Cooper. În 1956, acesta din urmă a mai jucat într-un film cu un scenariu pe același subiect – al quakerilor pacifiști –, în *Friendly Persuasion/Legea Domnului*, în regia lui William Wyler.

Nathaniel Philbrick, născut în Boston pe 11 iunie 1956 și provenit dintr-o familie de literați, își descrie încă de la început personajele într-un mod original, aproape dramaturgic. Pentru a-i ajuta la înțelegerea textului pe cei care nu mai fac parte din generația care aștepta cu nesaț serialul britanic *Linia maritimă Onedin*, autorul se folosește de câteva diagrame prin care ilustrează termeni specific marinărești, cum ar fi, de exemplu, părțile componente ale unei corăbii. Nu lipsesc nici hărțile, care îi călăuzesc mai bine pe cei care se încumetă să pornească la drum alături de echipajul de vânători. Ideea de jurnal de bord nu este una nouă, dar furnizează întotdeauna un punct de vedere narativ inedit și autentic.

Având în vedere traseul urmat de naufragiați, nu putea fi ratată referirea la Charles Darwin și la broaștele țestoase din Insulele Galapagos, pe care Darwin le-a vizitat la bordul navei sale *Beagle*. Ele devin hrană pentru echipaj, adevărată mană cerească, dându-ni-se chiar detaliul că, la o dimensiune medie, un exemplar furniza 1 400 g de carne, 500 g de grăsime și cel puțin o jumătate de cană de sânge, însumând 4 500 de calorii, adică echivalentul unei mese copioase de Ziua Recunoștinței.

Dar chiar și așa, veșnica problemă a echipajului, de altfel paradoxală, era lipsa apei potabile, ceea ce îi făcea să se bucure de fiecare strop de ploaie.

Însă pericolul cel mai mare rămânea cașalotul. Dacă în cazul lui Ahab, personajul din *Moby Dick*, prinderea balenei devenise o luptă cu un simbol, autorul ne spune că pentru Chase și camarazii săi era vorba doar de o luptă pentru supraviețuire.

După multe calcule și o șansă nesperată, aveau să ajungă pe Insula Ducie, la capătul unei luni istovitoare petrecute pe mare, în care străbătuseră vreo 2 800 km, ceea ce îi făcuse să se găsească chiar mai departe de coasta Americii de Sud decât în momentul în care porniseră la drum. În acele clipe nimic nu părea să sune mai încântător decât acel „Land ho!”, o prescurtare de la „Look out, land!”, expresie folosită inițial în Marina Regală britanică și, mai apoi, în cea americană, de către membrii echipajului urcați pe ca-targ, care în sfârșit puteau să vestească apropierea uscatului.

De fapt, se treziseră pe Insula Henderson, un fost atol de corali, din faimosul arhipelag vulcanic Pitcairn, care nu figura corect pe hărțile de navigație de la acea vreme. Aici vor fi obligați să supra-viețuiască mai ceva ca în *Robinson Crusoe*, folosindu-se de cârlige confecționate din cochilii de scoici pentru a pescui și hrănindu-se adesea cu păsările prinse din zbor. Un experiment ulterior, supervizat de doctorul Ancel Keys, a demonstrat că oamenii se recupe-rează mult mai greu după o înfometare de durată, pierzându-și simțul inițiativei, creativitatea, precum și așa-numitele caracteris-tici americane: energia debordantă, generozitatea și optimismul, care ar fi răspunsul comportamental firesc așteptat exclusiv de la o populație bine hrănită.

Unul dintre cele mai tulburătoare capitole rămâne cel de-al doisprezecelea, cu un titlul semnificativ: „În umbra vulturului”. Chase și oamenii lui zac pe fundul bărcii, în voia furtunii, și sunt atât de slăbiți încât abia se târăsc și aproape că își pierd speranța de a mai putea fi salvați într-o bună zi. Resemnarea este pe cale să-i piardă. Nu mai visează decât ospățuri, dorindu-și să-și dea obștescul sfârșit liniștiți. Nu lipsesc nici scenele de canibalism,

cumva previzibile în cazul naufragiilor, dar și al altor situații-limită, cum ar fi cea care s-a petrecut – și a cutremurat planeta – mult mai târziu, în 1972, atunci când pe piscurile înzăpezite ale Anzilor s-a prăbușit un avion ce transporta o echipă locală de rugby. Cei 16 supraviețuitori, care au fost salvați zece săptămâni mai târziu, au reușit să rămână în viață hrănindu-se cu cadavrele înghețate ale pasagerilor pierși în accident. Dar, la fel ca în cazul întâmplării petrecute cu 150 de ani mai devreme, arhiepiscopul catolic din partea locului a socotit că nimeni nu trebuie învinuit atunci când în joc este chiar existența omului. Episoadele trăite de supraviețuitorii de pe *Essex* la Valparaiso, cel mai mare port din Chile, sunt dintre cele mai grăitoare și demonstrează că, oriunde pe pământ, gura lumii este slobodă iar calomnia, fără frontiere. Se zvonise că cei scăpați din naufragiul corabiei își omorâseră căpitanul în timpul unei revolte sângeroase și că, astfel, erau niște trădători nenorociți.

În mod semnificativ, trăirea religioasă avea să fie marea revelație a membrilor echipajului, pentru care credința se dovedise absolut necesară în efortul lor de a putea depăși niște încercări atât de cumplite.

În final, volumul capătă o structură inedită, apropiată de modul în care se încheie de obicei scenariile bazate pe povești adevărate. Aflăm acum ce s-a întâmplat mai departe cu fiecare protagonist, ce i-a rezervat soarta, cum au sfârșit ambarcațiunile implicate în evenimente, dar și unele informații referitoare la cei – nu puțini, de altminteri – care au scris despre tragedie. Cu siguranță că nimeni nu va uita extraordinara faptă a cașalotului care a scufundat corabia *Essex*. Notele explicative și bibliografia se desfășoară pe zeci de pagini, ceea ce conferă cărții o alură de lucrare științifică, extrem de bine documentată, similară unei teze de doctorat de pe la vreo universitate reputată de peste ocean.

Tragedia navei *Essex* ar trebui să devină, cred, un punct de reper pentru orice ecologist care se respectă.

Pentru Melissa

Cu mulțimea slavei Tale ai surpat pe cei potrivnici.
Trimis-ai mânia Ta
Și i-a mistuit ca pe niște paie.
La suflarea nărilor Tale s-a despărțit apa,
Strânsu-s-au la un loc apele ca un perete
Și s-au închegat valurile în inima mării.

Ieșirea, 15:7,8

E sfârșitul drumului pentru balene și pentru cea care
Scuipat-a oase din Nantucket în valurile murdare...
Aici se sfârșește alunecarea pe val;
Ne revărsăm ca apa. Cine dansând îl va ridica
Pe stăpânul biciuit de catarge al Leviatanului
Peste câmpul unde-s quakerii în morminte fără lespezi?

ROBERT LOWELL,
The Quaker Graveyard in Nantucket

Cuvânt-înainte

23 februarie 1821

Balenierul* se mișca leneș ca o uriașă pasăre de pradă către coasta apuseană a Americii de Sud, șerpuiind de-a lungul unei mări vii de ulei. Pentru că asta era Oceanul Pacific în 1821, o vastă zonă cu rezervoare vii de ulei cunoscute sub numele de cașaloți.

Nu era ușor să vânezi cașaloți – cele mai mari balene cu dinți. Pentru aceasta, șase oameni erau lăsați la apă într-o barcă minusculă, vâsleau după prada lor, o străpungea cu haponul, apoi încercau s-o înjunghie de moarte cu o cange. Creatura, care cântărea nu mai puțin de 60 de tone, putea distruge baleniera cu o smucitură a cozii, zvârlindu-i pe oameni în apele reci ale oceanului, aceștia găsindu-se de multe ori la mulți kilometri depărtare de corabie.

Dacă reușeau s-o captureze, urma efortul extraordinar de transformare a balenei moarte în ulei: trebuiau s-o jupoaie de straturile de untură, să le taie-n bucățele și să le fiarbă până obțineau un ulei de cea mai fină calitate cu care se luminau străzile și se ungeau mașinăriile din epoca industrializării.

* Termenul redă engl. *whaleship*, nava care avea atașate mai multe bărci de vânătoare. O asemenea barcă se numea *whaleboat*, termen redat aici prin „balenieră” (n. red.).

Faptul că toate acestea se petreceau în orizontul infinit al Oceanului Pacific însemna că marinarii de pe balenierele de la începutul secolului al XIX-lea nu erau doar niște vânători hoinărind pe mare sau simpli muncitori cu cârca, ci și exploratori, aventurându-se tot mai departe într-o pustietate abia cartografiată, vastă cât toată zona uscatului pusă la un loc.

Pentru mai bine de un secol, centrul acestei afaceri globale cu ulei de balenă a fost Nantucket, o insuliță la 40 de km sud depărtare de coasta Noii Anglii. Unul dintre paradoxurile definitorii ale vânătorilor de balene din Nantucket era că mulți dintre ei erau quakeri, o sectă dedicată cu totul pacifismului, cel puțin atunci când era vorba despre spița omenească. Punând laolaltă strictul lor autocontrol și credința aproape mistică în misiunea lor, aceștia erau cei pe care Herman Melville îi numea „quakeri dârji”.

Corabia despre care vorbim era *Dauphin*, un balenier din Nantucket aflat în primele luni ale unui voiaj care va dura, în cele din urmă, trei ani, tăindu-și drum către coasta chileană. Tocmai în acea zi de februarie, marinarul care stătea de veghe în vârful catargului observă ceva neobișnuit: o barcă prea mică pentru navigația pe mare, dusă-ncolo și-ncoace de hula puternică. Căpitanul corabiei, Zimri Coffin, în vârstă de 37 de ani, își aținti curios luneta asupra misterioasei ambarcațiuni.

Înțelese de îndată că era o balenieră – ascuțită la ambele capete și de vreo opt metri lungime –, dar o barcă așa cum nu mai văzuse vreodată. Bordurile ei fuseseră înălțate cam cu o palmă. Era, de asemenea, înzestrată cu două catarge improvizate care transformau ambarcațiunea cu vâsle într-un *schooner* rudimentar*. Pânzele, întărite de sare și albite de soare, împinseseră cu siguranță barca vreme îndelungată. Coffin nu putu

* Sau goeletă. Vas cu două catarge, dar uneori și mai multe, pe care se înalță pânze multiple cu care se captează forța vântului pentru a naviga și a executa rapid manevre (n. trad.).

zări pe nimeni la vârta de ghidaj. Se întoarse către timonierul de pe Dauphin și-i ordonă: „Trage de cârmă!”

Supravegheat cu atenție de Coffin, cârmaciul aduse corabia cât putu de aproape de barcașul aparent pustiu. Chiar dacă trecură rapid pe lângă ambarcațiune, priveliștea pe care au văzut-o în acele câteva secunde le va rămâne în minte celor din echipajul de pe *Dauphin* pentru tot restul vieții.

În primul rând au văzut oase, oase omenești, umplând băncile vâslașilor și podeaua bărcii, de parcă șalupa ar fi fost vizuina marină a unei feroce fiare mîncătoare de oameni. Apoi văzură doi bărbați. Erau încovrigați fiecare la câte un cap al ambarcațiunii. Pielea le era acoperită cu răni obrintite, ochii le ieșeau din craniul scofălcit și erau murdari pe barbă de sare și sânge. Sugeau măduva din oasele camarazilor morți.

În loc să le dea binețe salvatorilor cu zâmbete de ușurare, cei doi supraviețuitori – prea înnebuniți de sete și foame pentru a mai putea vorbi – erau tulburați, chiar înfricoșați. Strângeau grijulii frânturile de oase pline de zgârciuri cu o vigoare disperată, aproape animalică, refuzând să renunțe la ele, ca doi câini înfomețați căzuți într-o capcană.

Mai târziu, după ce le dădură supraviețuitorilor hrană și apă (iar aceștia renunțară, în cele din urmă, la oase), unul dintre ei strânse suficientă putere să le spună povestea. Era coșmarul tuturor vânătorilor de balene: să se afle pe o corabie departe de țarm, fără să aibă nimic de mâncare sau de băut și, probabil cel mai rău lucru dintre toate, la discreția unei balene care avea șiretenia și setea de răzbunare a unui om.

Deși puțini și-l mai amintesc astăzi, naufragiul balenierului *Essex* produs de un cașalot înfuriat a fost unul dintre dezastrele cele mai cunoscute ale secolului al XIX-lea. Aproape că nu există copil în America să nu fi citit despre el la școală. A

fost incidentul care i-a inspirat lui Herman Melville punctul culminant din *Moby Dick*.

Dar scena finală a romanului lui Melville – scufundarea corabiei – a fost doar începutul în istoria reală a catastrofei în care a fost implicat balenierul *Essex*. Scufundarea pare să marcheze începutul unui fel de experiment îngrozitor al cărui scop era să vadă cât de departe poate ajunge animalul din om în lupta sa împotriva sălbăticiiei mării. Dintre cei 20 de oameni care au scăpat de pe corabia distrusă de balenă nu au supraviețuit decât opt. Cei doi salvați de *Dauphin* navigaseră aproximativ 8 300 de km peste Pacific, cu cel puțin 900 de km mai mult decât traseul străbătut de șalupa căpitanului William Bligh* după ce a fost abandonat de răsculații de pe *Bounty* și de cinci ori mai mult decât lungimea traversării efectuate de Sir Ernest Shackleton** către Insula Georgia de Sud.

Pentru aproape 180 de ani, cele mai multe informații cunoscute despre acest dezastru au provenit din cele 128 de pagini ale volumului *Narrative of the Wreck of the Whaleship Essex*, scris de Owen Chase, ofițerul secund al corabiei. Ne-au mai parvenit istorisiri fragmentare și de la alți supraviețuitori, dar acestea nu au autoritatea și anvergura narațiunii lui Chase, care a fost redactată cu ajutorul unui scriitor și publicată la doar nouă luni după salvarea acestuia. Apoi, prin 1960, a fost descoperit un carnet în podul unui conac din Penn Yan, New York. Abia 20 de ani mai târziu, în 1980, când carnetul a intrat pe mâinile lui Edouard Stackpole, un expert în vânătoarea de balene

* Viceamiral al Marinei Regale britanice (1754–1817). În 1789, pe când se afla la comanda *HMS Bounty*, la bord a avut loc o revoltă condusă de protejatul său, Fletcher Christian, și alți 18 membri ai echipajului. Bligh și cei care i-au rămas alături au fost abandonați pe o șalupă și au fost nevoiți să străbată mii de kilometri până în Timor (n. trad.).

** Explorator britanic (1874–1922) (n. trad.).

din Nantucket, s-a descoperit că primul proprietar al acestor pagini fusese Thomas Nickerson, asistent de cabină pe *Essex*. Către sfârșitul vieții, Nickerson, pe atunci proprietar al unei pensiuni în Nantucket, a fost rugat de Leon Lewis, un scriitor profesionist și probabil chiriaș al lui Nickerson, să scrie o relatare a dezastrului. În 1876, Nickerson i-a trimis lui Lewis carnetul care conținea doar o ciornă a relatării. Din cine știe ce motiv, Lewis nu a pregătit niciodată manuscrisul pentru publicare și, ulterior, i-a dat carnetul unui vecine care a murit fără a i-l mai returna. Povestirea lui Nickerson a fost în cele din urmă publicată sub forma unei monografii cu tiraj redus de Asociația Istorică din Nantucket, în 1984.

În ceea ce privește calitatea literară, povestirea lui Nickerson nu se compară nici pe departe cu relatarea foarte șlefuită a lui Chase. Bolovănos și întortocheat, manuscrisul este opera unui amator, unul care a fost însă *acolo*, la cârma corabiei *Essex* când aceasta a fost lovită de balenă. În vârstă de 14 ani, Nickerson era cel mai tânăr membru al echipajului, iar relatarea sa rămâne povestea unui adolescent inocent în pragul maturizării, a unui orfan (își pierduse amândoi părinții pe când avea doi ani) în căutarea unei familii. Avea 71 de ani când a așternut amintirile pe hârtie, dar Thomas Nickerson putea vedea în acele vremuri îndepărtate de parcă ar fi fost ieri, susținându-și amintirile cu informațiile aflate în urma conversațiilor purtate cu alți supraviețuitori. În relatarea care urmează, Chase va primi onorurile cuvenite, dar pentru prima dată versiunea sa va fi pusă față în față cu cea a servitorului său, a cărui mărturie se face auzită acum la 180 de ani de la scufundarea corabiei *Essex*.

Pe când eram copil, tatăl meu, Thomas Philbrick, profesor de engleză la Universitatea din Pittsburgh și autorul mai multor lucrări dedicate literaturii maritime americane, ne povestea

adesea mie și fratelui meu la culcare despre balena care a atacat o corabie. Unchiul meu, răposatul Charles Philbrick, câștigătorul Premiului Wallace Stevens* pentru poezie în 1958, a scris un poem de 500 de versuri despre *Essex*, „A Travail Past”, publicat postum în 1976. Versurile acestuia evocau elocvent ceea ce poetul numea „un trecut uitat pe care trebuie să-l cunoaștem”. Zece ani mai târziu, în 1986, s-a întâmplat ca eu, soția mea și cei doi copii să ne mutăm în portul balenierului *Essex*, pe Insula Nantucket.

Am descoperit de îndată că Owen Chase, Herman Melville, Thomas Nickerson și unchiul Charlie nu au fost singurii care au scris despre *Essex*. Mai scrisese, de pildă, distinsul istoric al Nantucketului, Edouard Stackpole, care a murit în 1993, chiar când îmi începeam eu însumi cercetările. Mai era Thomas Heffernan, autorul cărții *Stove by a Whale: Owen Chase and the Essex* (1981), lucrare academică indispensabilă, terminată chiar înainte de descoperirea manuscrisului Nickerson. În fine, mai era captivantul roman *The Jonah Man*, scris de Henry Carlisle în 1984, care povestește istoria corabiei *Essex* din punctul de vedere al căpitanului vasului, George Pollard.

Chiar și după ce am citit aceste relatări ale catastrofei, am vrut să aflu mai multe. M-am întrebat de ce balena a acționat în felul acesta, cum a fost afectată judecata oamenilor de înfometare și deshidratare, ce s-a întâmplat, de fapt, acolo? M-am afundat cu totul în mărturiile documentate ale altor vânători de balene din acea perioadă: am citit despre canibalism, supraviețuirea pe mare, psihologia și fiziologia înfometării, despre navigație, oceanografie, comportamentul cașaloților, construcția navelor – orice m-ar fi putut ajuta să înțeleg mai

* Premiu creat în 1994, după poetul american Wallace Stevens (1879–1955) (n. coord.).

bine prin ce au trecut acești oameni rătăcind pe imensul și neiertătorul Ocean Pacific.

Am ajuns în cele din urmă să-mi dau seama că dezastrul balenierului *Essex* i-a furnizat lui Melville mult mai mult decât un final pentru unul dintre cele mai importante romane americane scrise vreodată. El vorbea despre același conflicte de clasă, rasă, conducere, de relație a omului cu natura care l-au preocupat și pe el în fiecare pagină din *Moby Dick*. Dar a fost și întâmplarea care i-a oferit lui Melville un loc arhetipal, și în același timp real de unde să lanseze expediția imaginară a navei *Pequod*: o mică insulă care atrăgea cândva atenția întregii lumi. Goana după agoniseală tehnologia avansată, încrederea religioasă în propriul destin: acesta era Nantucketul anului 1821 – esența a ceea ce va deveni America. Nimeni nu-și imagina că, în mai puțin de o generație, insula va eșua, copleșită, ca și *Essex*, de legătura prea strânsă cu balenele.